

«ВАШЕ ІМ'Я СЛАВНЕ...»: ЄВГЕНІЯ ЯРОШИНСЬКА У ЗВ'ЯЗКАХ ІЗ ФРАНТИШЕКОМ РЖЕГОРЖЕМ (до 160-річчя від дня народження чеського етнографа)

Лідія Ковалець

УДК 394.92(092)(437.5)

У статті окреслено історію контактів письменниці, фольклориста й етнографа Є. Ярошинської з чеським українцем Ф. Ржегоржем. Їхнє листування припадає на 1890-ті роки; особиста зустріч відбулася в Празі в 1891 році на Крайовій промисловій виставці. Зразки народного мистецтва, зібрані Є. Ярошинською на Буковині, її фольклорно-етнографічні статті прислужилися Ф. Ржегоржеві до створення унікальної колекції українських матеріалів для музею Напрстка у Празі.

Ключові слова: Євгенія Ярошинська, Франтішек Ржегорж, Буковина, Чехія, епістолярій, подорож до Праги, промислова виставка, науково-культурні взаємини.

В статье раскрыта история контактов писательницы, фольклориста и этнографа Е. Ярошинской с чешским украинцем Ф. Ржегоржем. Их переписка приходится на 1890-е годы; личная встреча состоялась в Праге в 1891 году на Краевой промышленной выставке. Образцы народного искусства, собранные Е. Ярошинской на Буковине, ее фольклорно-этнографические статьи прислужились Ф. Ржегоржу в создании уникальной коллекции украинских материалов для музея Напрстка в Праге.

Ключевые слова: Евгения Ярошинская, Франтишек Ржегорж, Буковина, Чехия, эпистолярный, путешествие в Прагу, промышленная выставка, научно-культурные связи.

The article outlines the history of contacts between the female writer, folklorist and ethnographer Yevheniya Yaroshynska and the Czech Ukrainian F. Řehoř. Their correspondence fell on the 1890s, and the personal meeting was held in Prague in 1891 at the Regional Industrial Exhibition. The examples of folk art, collected by Y. Yaroshynska in Bukovyna, as well as her folkloric and ethnographic articles were conducive to F. Řehoř's creation of unique collection of Ukrainian materials for the Náprstek Museum in Prague.

Keywords: Yevheniya Yaroshynska, František Řehoř, Bukovyna, Czech Republic, correspondence, travel to Prague, industrial exhibition, scientific and cultural relations.

Історія зв'язків Євгенії Ярошинської (1868—1904) з Чехією ще не була предметом ширшої наукової студії, розглянуто хіба здобутки письменниці як перекладача творів чеської дитячої авторки Вільми Соколової [5]. Інший аспект важливої теми — про зв'язки із Франтішеком Ржегоржем — досі спеціально не розглядався, дарма що навіть найкоротші характеристики життя та діяльності Є. Ярошинської не обходяться бодай без побіжної згадки про її контакти з відомим чеським етнографом. У працях, присвячених Ф. Ржегоржеві й Україні (авторства Михайла Мольнара, Наді Валашкової, Михайла Кріля та ін.), постать Є. Ярошинської теж згадується епізодично. Проте так само, як картина не обмежується рамою, так за згадками завжди стоїть ширший простір, пізнати який, а значить, до певної міри

вписати в раму, розширивши її параметри, тожне пізнанню нової землі.

Наше намагання відновити цей простір з Є. Ярошинською та Ф. Ржегоржем у центрі є непростим з огляду на часову й територіальну віддаленість. Однак навіть доступний документальний матеріал (епістолярій, мемуаристика, свідчення преси) таки дозволяє змоделювати цю історію першої на Буковині української письменниці та громадсько-культурної діячки, котра на цьому терені фактично започаткувала українсько-чеські науково-культурні взаємини. Тим часом дійсність, підпорядкованість Буковини Австро-Угорській монархії готували од природи здібну доньку сільського вчителя до слугування німецькій ідеї: в одному з листів Є. Ярошинська зізнавалась, що твори Гете, Гейне, Ебер-

та, Шіллера, Гердера «становили її лектуру і наповняли її фантазію гарними образами», вплинувши на неї так, що й вона «почала писати німецькі поезії» [7, с. 405].

Принагідно зазначимо, що Московія куди впевненіше за «німеччину» посягала на мовно-національний вибір талановитої дівчини. Заходами Григорія Купчанка, фольклориста, етнографа, члена Імператорського російського географічного товариства, до того ж земляка, а ще Володимира Ламанського, очільника етнографічної секції в згаданій науковій інституції Петербурга, Є. Ярошинську запрошують презентувати в ній українську (руську) народно-поетичну словесність Буковини й на початку 1889 року навіть нагороджують за велику добірку пісень срібною медаллю [див. докладніше: 4; 6]. В. Ламанський у листі від 18 вересня 1888 року переконував молоду новелістку в її спроможності легко оволодіти «прекраснымъ русским литературнымъ языкомъ», а російський консул власною персоною загостив у буковинське село Брідок, де працювала тоді вчителькою, «казав, що може дати єї до Цюриха на вище образование» [цит. за: 3, с. 67]. На таке загравання з собою, заманювання в «золоті сильця», як сказав би А. Свидницький, Є. Ярошинська відповіла твердо: «Я своє отечество і свій нарід ніколи не покину» [цит. за: 3, с. 67]. Так під враженням Федьковича, Шевченка, виходу з 1885 року газети «Буковина», пильного читання львівських часописів, під впливом власного думання в душі Є. Ярошинської промовляла національна свідомість, зміцнювалося бажання «лише в користь свого бідного, но чесного народа руського писати...» [9, с. 369]. Примітно, що вона все своє коротке 36-річне життя оволодіватиме надбанням європейських літератур, читатиме німецьких, англійських, російських, чеських, польських авторів — і то переважно в оригіналі: за два роки до смерті Є. Ярошинська візьметься за вивчення італійської і попросить О. Кобилянську надіслати їй відповідні книги [9, с. 421].

Епістолярна спадщина Є. Ярошинської, мабуть, найбільше засвідчує, що такий

україноцентризм розвинувся значною мірою й завдяки письменникові та громадсько-політичному діячеві Михайлові Павлику. Як відзначить уже після смерті талановитої буковинки журналіст і політичний діяч Ярослав Весоловський, «та переписка характерна ще й для вдачі самого М. Павлика — щиростію і отвертостію, яка відбиває, як небо від землі, від тіміяму униженої чемности та пересадних аж до несмаку похвал, якими обвіяні листи пок. Гр. Купчанка, що рівночасно майже хотів хоч безуспішно тим звичайним у кацапів способом приєднати пок. Ярошинську до русифікаторської ідеї!» [2, с. 1].

Те, що Чехія задомінувала в широкому колі інтересів письменниці, виявилось не випадковим навіть з огляду на загальний чинник: ідея слов'янської єдності бралася витати і в буковинському культурному просторі, Чехія ж бо так само належала до конгломерату різних народів, що іменувався Австро-Угорською монархією; як політично розвинута нація в духовному русі, саме чехи «передували <...> серед слов'ян» [7, с. 77], їхні «народні стремління <...> змагали до виображення рідної мови і рідного письменства та до придбання самоуправи, яка запевнює свобідний внутрішній розвиток» [7, с. 80].

Успішно спробувавши себе як етнограф у надсиланні самому Відневі зразків народних вишивок, Є. Ярошинська в листі до М. Павлика від 13 травня 1889 року зазначила: «Я даю їх [ці зразки] до німецьких [видань], но я воліла би до слов'янських» [9, с. 380]. Можливо, таке чітко сформульоване побажання своєї кореспондентки, розраховане на отримання поради (куди звернутись), і навело М. Павлика на думку про чеські видання, якщо вже в наступному листі Є. Ярошинська надсилає йому своє фото, котре, вочевидь, мало супроводжувати матеріал, та із властивою їй конкретністю (але без заперечення) допитується, чому високоповажаний добродій хоче «вперед [її] в чеські журнали пустити?» [9, с. 381].

Наступний лист письменниці, датований 14 червня 1889 року, вже знов містить таку

важливу інтригуючу деталь в обговорюваній історії: «Ци був у Вас Ржегорж? Можете йому сказати, що я винайшла много хороших старих вишивань, і то по уміркованій ціні» [9, с. 382]. Ішлося, звісно, про одного з численних адресатів (до того ж особистих знайомих М. Павлика) — Франтішека Ржегоржа, який мешкав тоді поблизу Львова, вивчав Східну Галичину й Гуцульщину, записуючи, змальовуючи та збираючи матеріали для галицько-руського відділу Празького промислового музею. Федір Погребенник стверджує, що Є. Ярошинська познайомилася з Ф. Ржегоржем під час свого перебування в Болехові в Наталі Кобринської [9, с. 441]. Проте достеменно відомо, що Ф. Ржегорж та й Є. Ярошинська гостювали в Болехові в Н. Кобринської в 1891 році, тоді як знайомство чеського діяча з буковинкою (правда, заочне) могло відбутися набагато раніше — через посередництво М. Павлика. 7 липня 1889 року Є. Ярошинська, може, щоб не завдавати клопотів М. Павлику, просить його: «Адрес Ржегоржа прошу мені подати, я згодилася в тутешніх селянок три чудові красні нові сорочки по 8 ринських, вони вартують вдвоє кільки, але наш брат не вмієт свою працю оцінити. Та не знаю, як до него писати: чи по-руськи, чи по-німецьки?» [9, с. 383].

Те, що Є. Ярошинська справді тоді написала своєму майбутньому чеському колезі, підтверджує знову ж таки епістолярний документ — на цей раз у листі-відповіді до Ф. Ржегоржа від 8 липня 1890 року, а в ньому згадка: «Цю Ви, високоповажаний пане, мого ще тамтого року до Вас до Волкова [мовиться про с. Вовків на Львівщині, де Ф. Ржегорж мешкав у 1877–1890 роках] писаного листа не отримали, дуже мені дивно, він мав десь, певно, на пошті загубитись» [9, с. 389].

Примітно, що Ф. Ржегорж, кореспондуючи з понад трьома десятками українців у справі збирання фольклорно-етнографічних матеріалів, мав персонально звернутись і до Є. Ярошинської, уже перед тим посприявши популяризуванню її праці в себе на батьківщині, якщо

ця українська діячка зазначила на початку щойно цитованого свого послання Ф. Ржегоржу від 8 липня 1890 року: «Дякую Вам сердечно за Ваші щирі заходи взглядом мене, які Ви по Ваших редакціях робили» [9, с. 388]. У чому полягала ця робота (можливо, ідеться про публікацію зразків буковинської вишивки, переданих через М. Павлика), наразі невідомо. Та відомо інше — про двадцять листів Є. Ярошинської до Ф. Ржегоржа, які зберігаються в Літературному архіві Пам'яток національного письменства в Празі й чотири з яких уперше подав до друку чернівецький дослідник письменниці Павло Стецько у виданні її «Творів», упорядкованих Ф. Погребенником і видрукованих у 1963 році [9, с. 447].

Навіть ці чотири вибрані й розведені в часі епістолярні документи (від 8 липня 1890 р., 24 червня 1891 р., 15 лютого 1892 р. та 23 липня 1897 р.) дають уявлення про тривалу й однаково шанобливу тональність діалогу їх учасників.

Центральною подією контактів із Ф. Ржегоржем, так само, як надзвичайно важливою подією в житті самої Є. Ярошинської стали її відвідини Чехії в липні 1891 року в складі делегації галицької та буковинської інтелігенції для участі у відкритті Краєвої промислової виставки. Ці відвідини мають свою історію, причому дуже показову, бо в ній було і «щире запрошення» Є. Ярошинської самим Ф. Ржегоржем, і сумне, драматичне зважування цією вчителькою та письменницею, скромною у своїх статках, власних можливостей та чемна відмова; було і створення цієї події ще до її початку і на родинному терені своєрідної реклами («написала-м і до нашої газети [«Буковини»] нотатку, завзиваючи всіх заможних буковинців до звідання чеської вистави. Я дуже б хотіла, щоби їх много поїхало, аби вони виділи, як високо стоїть слов'янський нарід, що солідарно у всіх своїх справах поступає» [9, с. 394]). Думається, ніхто інший, як Ф. Ржегорж, фінансово підтримав свою адресатку, уможлививши цим її відвідини Праги та ще й у товаристві молодшої сестри Емілії — інакше чого б тоді

після цієї події Є. Ярошинська передавала знайомим чехам вітання і від сестри!¹

Галицька преса, не кажучи про чеські видання, докладно висвітлювала цю величаву сторінку в культурній історії обох народів, коли 165 русинів (серед них такі відомі постаті, як Володимир Шухевич, Наталя Кобринська, Андрій Чайковський, Наталь Вахнянин, Остап Нижанківський, Євгенія Ярошинська, хор товариства «Львівський Боян») взяли участь в організованих на свою честь численних торжествах на чеській землі. «В чеських газетах так багато описів гостини русинів в околиці Кралевого-Градця і в Празі, що годі нам все нараз подати», — зазначив львівський часопис «Діло» 23 липня 1891 року.

Про одну з імпрез, що відбулася в «Міщанській Бесіді», чеський «Ніс Народа» вмістив відгук як про «вечер тихий, негучний, але сердечний і радісний» з участю багатьох офіційних осіб, а ще організатора знаменитого музею Войтка Напрстка, письменника, великого прихильника української культури й українського національного відродження Едварда Єлінека і багатьох молодих чеських письменників. Журналіст цього часопису подав свою розмову з Євгенією Ярошинською, з якою його познайомив Ф. Ржегорж: «Панну Ярошинську спитали, як їй подобалось в Чехії, она з жаром в очех відповіла: “Я одушевлена привітом в околиці Кралевого-Градця і в Празі. Сердечно радуюсь, що зможу описати своїм землякам прекрасні трогаючі сцени, які ми серед Вас пережили, а котрі остануться для нас назавсідги найкрасшою памяткую. По дорозі бачила я багато могил серед плодородних ланів, политих кровію ческою всуміш з кровію других славян. Се збудило в мені велику тугу, але я й пізнала, що воскресенє народу — то не байка. Нам в нашій землі багато гірше, і сталося дуже добре, що ми сюди приїхали. Ми серед вас пізнаємо і відчуваємо, що й ми, дасть Біг, діждемось Мессії, на котрого з палаючою надією чекаємо, що й наш нарід діждеться свого воскресеня...”. Навівши ці слова, автор репортажу не втримався, щоб не сказати про

свої враження й реакцію публіки: «Треба було бачити, з яким святим жаром руска патріотка се говорила і як рускі молодці-соколи, слухаючи тої єї бесіди, сердечно стискали їй руку» [1].

Є. Ярошинська справді передала свої враження в статті «Спомини з подорожі до Праги». Її видрукувала газета «Буковина» 19 (31) грудня 1891 року (ч. 26), і ця публікація значно доповнила ті інформаційні звіти, що їх подавали в липні галицькі видання. «Я описала лише мої враження, котрі ніколи не зітруться, так приємні були» [9, с. 397], — зазначила письменниця в листі до Ф. Ржегоржа від 15 лютого 1892 року, надсилаючи йому два числа «Буковини» — одне для нього, інше для пані Марії Напрсткової, котра разом із чоловіком виступила організаторкою в Празі Чеського промислового музею, для якого Ф. Ржегорж за допомогою друзів-українців, серед них і Є. Ярошинської, збирав унікальну колекцію етнографічних матеріалів.

Важливо, що враження авторки споминів при всій своїй емоційності предметні й надзвичайно змістовні. Змальовуючи загальну атмосферу піднесення («щирі, привітні слова», «безкорисна сердечність», «веселі, усміхаючіся до нас люди»), не забувши віддати належне самому Ф. Ржегоржеві («він то постарався, щоби кождий був вигідно поміщений і щоби нікому на нічім не збувало; як в Кралевім Градці, так і в Празі ходив він, незважаючи на свою плохе здоров'є, всюди з русинами, показуючи їм красу своєї вітчизни» [9, с. 362]), Є. Ярошинська у своєму тогочасному захопленні ще й жіночим питанням закономірно й на чеській землі звернула увагу на становище тамтешнього жіноцтва, його освіченість, патріотизм, натуральність, «інтересованє ся всіма сучасними питаннями», навіть «безпретенціональність в одіню» [9, с. 363]. Побачивши, як під час візиту до помешкання однієї заможної чешки та допомагала своїй кухарці готувати обід для русинських гостей, Є. Ярошинська була захоплена й тим, що господиня мовила «з такою гордістю про кухню й господарство», і тим,

що бачила в різних місцях на власні очі так багато «прегарних женських ручних робіт» [9, с. 363], і тим, як, скажімо, уміла пошанувати Чехія жінку — письменницю Кароліну Светлу, в домі якої теж гостювала.

Зрозуміло, що центральне місце в спогадах Є. Ярошинської відведено самій виставці. Завдяки скрупульозному, притім не лише розумом, але й серцем баченню мемуаристки в її тексті постають, мов живі, декоративні атрибути свята, його естетика («прегарні коверці з живих цвітів, представляючі різні чеські герби», «чудесна музика», унікальні фонтани, яскраве електричне освітлення), не кажучи вже про глибоке змістове наповнення павільйонів. Ось багатий цісарський павільйон із прегарними речами, ось павільйон Праги, в якому увагу привернули вироби літніх та бідних людей — мешканців спеціального притулку — «вишукані сорочки та одія», відтак вироби дітей тупоумних («не хотілось вірити, що ті бідні ідіоти вміли так гарно малювати на склі, виробляти всякі забавки з дерева, рисувати, оправляти книжки, а дівчата шити, гафтувати, гачкувати, плести...» [9, с. 365]).

Є. Ярошинська докладно виписує побачене в лісничому павільйоні, павільйоні риболовства, господарських машин (у ньому демонструвалася також робота техніки — навіть такої, що фабрикувала лід, не кажучи вже про ту, що призначалася «поле зробити плодородним»). У залі старожитностей увагу привернули численні строї, орнаменти, давні книги, монети, посуд, де все «вповідає живо, як колись було», інший павільйон присвячувався виробництву паперу, тканин тощо. «Досить куди глянути оком, все ознаки високого культурного розвою чеського народу» [9, с. 367], — сконстатувала Є. Ярошинська, здається, на жодному кроці не забуваючи про рідне. «Напротив наших бідненьких хат презентується сеся халупа [ідеться про помешкання чеського селянина] мов якась палата» [9, с. 366], — читаємо у спогадах цієї вчительки, котра в іншому листі залишила таку контрастну до попередньої фотографію теж етнографічного

порядку («...маючи в класі 80 дітей, не виджу світа з-за порохів та духоти...» [9, с. 413]). «Хоть яка краса окружала нас, все-таки наші думки рвались домів...» [9, с. 367]. З огляду на такі паралелі, такі настрої, кінцевий акорд чеських спогадів (про потяг, який «завів нас з веселого сіяючого світла до темноти»), мабуть, і справді варто сприймати так, як його сприйняла в 1929 році ще одна читачка: для Є. Ярошинської це «символ повороту від світла чужої культури до темноти рідної безпросвітності» [8].

Пряміше про враження з подорожі до Праги висловилася письменниця у зверненні до М. Павлика, указавши на своє розуміння причин рідних негараздів: «...Не жалую, що-м там була, бо навчила-м ся багато дечого полезного, увиділа-м много такого, о чім нашої рутенії і не сниться. Народ просвіщений, перейнятий любов'ю до свого питомого, приємність з кожним поговорити. Не раз краска встиду набігала мені на лице на спомин наших домашніх відносин...» [9, с. 394—395].

Стосунки Є. Ярошинської із Ф. Ржегоржем після празької зустрічі, треба думати, не просто зміцніли, але й активізувались. «Дуже мені приємно, що моя післана допись Вам сподобалась, буду старатися вчинити Вашій просьбі і прислати Вам опис о вірованях нашого народу о місяцю, сонцю і т. д.» [9, с. 397], — читаємо в одному з таких свідчень. Ф. Ржегорж мав мислитися людиною, яких іще так мало було в рідній стороні. «Честь Вам за те і слава, що взяли-сте-ся до сеї праці, котра хоч утяжлива, то все учинить Ваше ім'я славним на цілий слов'янський світ» [9, с. 397], — написала Є. Ярошинська, тим самим фактично окресливши місце свого адресата в широкому науково-культурному просторі.

Ф. Ржегорж, очевидно, так само збагнув потребу вписати ім'я буковинки в такий простір, якщо в 1898 році, буквально за рік до смерті, опублікував біографічну статтю про неї в Науковому словнику Отто (Ottův slovník naučný, 1898, т. XIII, с. 95—96) — найбільший за обсягом (28-томний) універсальний енцикло-

педії чеською мовою, що видавалася в 1888—1909 роках.

Отже, контакти Є. Ярошинської із Ф. Ржегоржем є надзвичайно цікавою та змістовною сторінкою в історії українсько-чеських культурних взаємин та в історії етнографічної науки загалом. Інше питання, що виявлення та оприлюднення всього епісто-

лярного корпусу (решти листів Є. Ярошинської до Ф. Ржегоржа та листів Ф. Ржегоржа до неї), а також, що дуже важливо, текстів етнографічної тематики, надісланих письменницею своєму чеському колезі, залишається нагальною справою для українських і чеських дослідників. Справою, що варта якнайактивніших старань.

1. [Б. п.] Русини в дорозі до Праги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/54062>.

2. *Весоловський Я.* Михайло Павлик / Ярослав Весоловський // Буковина. – 1904. – 7 (20) листопада.

3. *Ковалець Л.* «Власним трудом і силою волі...» (штрихи до портрета Євгенії Ярошинської (із першопублікацією мемуарних свідчень) / Лідія Ковалець // Слово і Час. – 2012. – Ч. 12. – С. 63–72.

4. *Ковалець Л.* «Я свій нарід ніколи не покину»: Євгенія Ярошинська у зв'язках з Володимиром Ламанським (спроба реставрації заретушованого) / Лідія Ковалець // Народна творчість та етнологія. – 2014. – № 3. – С. 51–59.

5. *Ковалець Л.* Євгенія Ярошинська та її переклади творів чеської письменниці Вільми Соколової / Лідія Ковалець // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Меценат та культура гро-

мадського дарунку в Центральній Європі XIX–XX століття», 11–13 травня 2008 р. (Україна, Чернівці; Чехія, Прага). – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – С. 92–96.

6. *Ковалець Л.* Листи Григорія Купчанка до Івана та Євгенії Ярошинських як причинки до портретів автора й адресатки (спроба презентації) / Лідія Ковалець // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 4. – С. 62–69.

7. *Фенкель Л.* Історія і статистика Австрійсько-Угорської монархії / Людвик Фенкель, Станіслав Гломбинський ; пер. В. Білецький. – Львів : 3 друк. НТШ, 1901. – 87 с.

8. *Фуртак М.* Євгенія Ярошинська / Марія Фуртак // Нова хата. – 1929. – Жовтень. – С. 2.

9. *Ярошинська Є.* Твори / Євгенія Ярошинська ; упоряд., підготовка текстів, вст. ст. та прим. Ф. Погребенника. – Київ : Дніпро, 1968. – 466 с.